

Advokat är en jurist som hjälper människor anklagade för brott och som ger råd i frågor om lag och rätt. I Sverige får man bara kalla sig advokat om man är medlem i Advokatsamfundet. För att bli medlem måste man ha examen i juridik, det vill säga ämnen som handlar om lagar, och ha arbetat som jurist i flera år.

Advokater bör vara oberoende och får därför inte vara anställda någon annanstans än på advokatkontor. De har tystnadsplikt, det vill säga de får inte tala med andra om sådant de får reda på i sitt arbete. Advokatsamfundets styrelse kontrollerar att advokaterna arbetar på rätt sätt. Den som inte sköter sig får en varning eller får inte längre vara medlem i Advokatsamfundet.

Alibi är ett latinskt ord som betyder 'på annat ställe'. Om man har ett alibi innebär det att man har bevis för att man har befunnit sig på en annan plats än brottsplatsen när brottet begicks.

Anhållande innebär att en person som är misstänkt för ett brott blir inlåst av polisen. Det är åklagaren som bestämmer att någon ska anhållas. Senast tre dagar efter anhållandet, och helst redan dagen efter, måste åklagaren begära att domstolen häktar den misstänkte. Gör domstolen inte det släpps personen fri.

Bedrägeri är ett brott som den begår som lurar till sig pengar. Om någon lurar till sig mycket pengar med exempelvis förfälskade papper talar man om *grovt bedrägeri*.

Brottslighet, *kriminalitet*, sammanfattande benämning på begångna straffbelagda handlingar.

Brottsoffer, person som utsatts för brott. Brottsoffer studeras ur empirisk synvinkel inom en specialgren inom kriminologin, *viktimologin*.

Brottspåföljd är ett straff eller någon annan påföljd för ett brott. När en domstol anser att en person är skyldig till ett brott dömer domstolen till en brottspåföljd. I Sverige är böter och fängelse de enda straffen. Fängelse anses vara det hårdaste straffet eftersom man blir inlåst. Det finns andra påföljder som används i stället för straff, nämligen villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård. De påföljderna innebär oftast att man slipper sitta inlåst. De kan kombineras med andra påföljder. Har man dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn kan man få göra samhällstjänst.

I lagarna står det vilken påföljd som gäller för olika brott, till exempel att ett visst brott kan ge upp till två års fängelse, men domstolen kan ändå ganska fritt bestämma vilken påföljd som är bäst i olika fall.

Civilkurage, mod att stå för sin mening även när det innebär en personlig risk.

Civilrätt är ett område inom juridiken som handlar om det inbördes förhållandet mellan enskilda personer. Förhållanden mellan sammanslutningar, till exempel föreningar, ingår också i civilrätten. Ett annat område som ingår är avtalsrätt, exempelvis hur man skriver ett

avtal för att det ska vara giltigt. I civilrätten ingår också regler om bland annat arv, barn, familj, skadestånd och äktenskap.

Ett annat namn på civilrätt är *privaträtt*.

Demokrati betyder folkmakt eller folkstyre. Det finns många olika sorters demokrati, och skilda grupper tycker att ordet står för olika saker.

Ofta talar man om beslutsdemokrati, det vill säga att man fattar beslut så att besluten stämmer överens med vad de flesta tycker. Det betyder att alla människor har samma inflytande och att allas röster är lika mycket värda. Det kan vara politiska beslut men också beslut i föreningar och liknande.

När det gäller politiska beslut skiljer man på direkt och indirekt demokrati. *Direkt demokrati* betyder att alla medborgare i ett land eller en kommun fattar besluten gemensamt, till exempel genom folkomröstning. *Indirekt demokrati* kallas också representativ demokrati. Då väljer medborgarna representanter som sedan i sin tur fattar beslut. För att den politiska demokratin ska fungera måste människor få bilda politiska partier, ordna möten, skriva vad de vill, med mera. Människor måste också vara delaktiga och aktiva i en demokrati. Det krävs att medborgarna röstar i valen och är beredda att ställa upp som representanter.

Många menar att demokratiska beslut inte räcker för att det ska råda demokrati. De anser att det också måste finnas ekonomisk demokrati, alltså att pengar och ägodelar är jämnt fördelade i samhället. Andra hävdar att demokrati är ett sätt att leva som innebär att människor är fria och jämlika, hjälper varandra och visar varandra respekt.

Det finns många nya former av demokrati, exempelvis ekologisk demokrati. Då tar man bland annat hänsyn även till kommande generationers behov.

Demokrati förekom i Athen under antiken omkring 500 f.Kr. Vuxna män som var medborgare i Athen fick vara med och fatta besluten i folkförsamlingen. Ett stort steg i demokratin historia var USA:s författning (grundlag) 1789. Där står det att folket ska ha makt över besluten och att människor ska ha rätt att skriva och säga vad de vill. Samtidigt ägde franska revolutionen rum och även den försökte skapa demokrati. Det lyckades inte då, men idéerna fick stor betydelse runtom i Europa. I början av 1900-talet fick först män och sedan kvinnor rösträtt, och de politiska besluten fattades i parlamentet (riksdagen), inte av en kung. Många länder i Europa var diktaturer under 1900-talet, men sedan omkring 1990 pågår en utveckling mot demokrati i hela Europa. Däremot är många länder i övriga delar av världen fortfarande inte demokratier.

Diktatur är ett styrelsesätt som innebär att en person eller en liten grupp människor har all makt. Den som styr ett land på ett sådant sätt kallas diktator. Människor får inte skriva eller säga vad de tycker om de inte håller med diktatorn, det finns bara ett enda parti och det finns inga lagar som gör att medborgarna kan avsätta de styrande. Diktatorn utnyttjar propaganda för att få människor att stödja hans eller hennes politik. Diktatorn kan dessutom ta till tvång och terror. De styrande kan sätta politiska motståndare i fängelse eller se till att de förlorar jobbet.

En diktatur kan uppstå efter en revolution, som i Sovjetunionen efter ryska revolutionen 1917. Den kan också vara ett annat land som styr genom en diktatur, till exempel när Sovjetunionen

kontrollerade de kommunistiska diktaturerna i Östeuropa 1945–1989. En diktator kan också väljas i demokratiska val men sedan ta makten som Adolf Hitler och nazisterna gjorde i Tyskland 1933. Många gånger är det missnöjda militära ledare som inför diktatur, till exempel Augusto Pinochet i Chile 1973. Från början användes ordet diktator om en person i romerska riket som under en kort tid fick all makt när landet var i krig eller var hotat på något annat sätt.

Diskriminering är att behandla vissa människor sämre än andra därför att de är annorlunda på något sätt. Diskriminering kan drabba såväl hela grupper som individer. Människor har i alla tider diskriminerats på grund av sin hudfärg, sitt språk, sin härkomst, sin religion, sin sexuella läggning eller, inte minst, sitt kön. De som diskriminerar kan vara allt från stater och regeringar till enskilda, till exempel arbetsgivare eller restaurangägare.

Några exempel: svarta människor diskriminerades länge i USA. I Sydafrika förtrycktes de systematiskt under namn av *apartheid*. Invandrare och deras barn diskrimineras ofta i Sverige utan annan anledning än att de kommer från andra länder. Kvinnor diskrimineras fortfarande ofta i arbetslivet: de får sämre betalt och har svårare att göra karriär.

I Sverige finns det en lag mot diskriminering. *Diskrimineringsombudsmannen*, DO, övervakar att lagen följs.

Dold brottslighet, brottslighet som inte redovisas i kriminalstatistiken, t.ex. för att brottet inte har upptäckts.

Dolus är inom juridiken den latinska benämningen på uppsåt. Det innebär att en skadlig gärning är orsakad av någon med avsikt, till exempel mord. Det vill säga att gärningsmannen förstår vad han gör när han begår en brottslig handling. Trots att han förstår detta hindrar det honom inte från att fortsätta att utföra gärningen.

Dom, domstols slutliga avgörande av saken i ett mål.

Tanken att människan efter döden blir dömd för sina gärningar finns inom olika kulturer. Inom kristendomen förknippas den med Kristi återkomst på domens dag.

Domare är en person som sitter med i en domstol och arbetar med att lösa tvister och döma i olika frågor. Det kan vara en lagfaren domare, det vill säga en person som har utbildning i ämnen som handlar om lagar. Hon eller han utses av regeringen och kan inte avskedas. En domare kan också vara en lekman, alltså en person som inte har utbildning i lagfrågor. En lekman i domstolen kallas nämndeman och utses av kommunfullmäktige eller landstinget.

Domstol är ett statligt organ som har till uppgift att döma i bland annat brottmål och tvistemål. Exempel på domstolar är tingsrätt, hovrätt och Högsta domstolen.

Domstolar har länge funnits i en eller annan form. Under vikingatiden fanns det i Sverige domstolar i form av häradsting. På häradstinget samlades alla vuxna stridsdugliga män ute i det fria för att avgöra tvister. Ledaren på tinget var lagmannen, som var en av de förnämsta männen i bygden.

På 1500-talet och 1600-talet blev det allt vanligare att professionella jurister satt i domstolarna tillsammans med juridisk okunniga män, *lekmän*, vilka motsvarar nuvarande nämndemän. Också i dagens samhälle är domstolarna uppbyggda på detta sätt.

Ett annat ord för domstol är *rätt*.

Dråp kallas brottet när någon dödar en annan människa utan att det för den skull är ett så allvarligt brott att det kallas mord.

Djurplågeri är ett brott. Det är alltså förbjudet att plåga djur, både tama och vilda. Man får inte misshandla djur, låta bli att sköta eller mata djur och man får inte överanstränga djur. Man måste också se till att djur får vård om de är sjuka. Den som plågar djur kan dömas till fängelse.

Elektronisk fotboja, *fotboja*, anordning för övervakning av vissa straffade. En elektronisk fotboja består av en radiosändare som fästs vid ankeln. En mottagare som finns i bostaden, och som står i kontakt med kriminalvården, förmedlar information om när bäraren befinner sig i bostaden.

Fängelse är ett straff som innebär att man mister sin frihet. Ett fängelsestraff är lägst på 14 dagar och högst på livstid. Det står i lagen vilka straff som en domstol kan döma en människa till. De som döms till korta fängelsestraff sitter inte inlåsta utan vistas på *öppna anstalter*. Det gör däremot inte de som dömts till långa straff. Deras *fängelser* eller *kriminalvårdsanstalter* har murar och staket för att hindra att någon rymmer. Man talar också om *kriminalvård*. Det betyder att människor under fängelsetiden ska lära sig att leva ett hederligt liv.

Förargelseväckande beteende, brott mot allmän ordning som innebär att föra oljud på allmän plats eller offentligen bete sig på ett sätt som är ägnat att väcka förargelse hos allmänheten. Straff: penningböter.

Förfalskning är ett allvarligt brott. Allvarligast är att förfalska pengar, som kan leda till långa fängelsestraff. Det är också ett allvarligt brott att förfalska en urkund, exempelvis om man ändrar ett födelseår i en legitimationshandling (*urkunds förfalskning*). Om man förfalskar någons namnteckning kallas brottet *signaturförfalskning*.

Man får måla av en gammal tavla (konstverk) och till och med sälja den som en just en kopia. Det är först om man sätter dit en falsk signatur som det blir ett brott och konstverket blir en förfalskning.

Förhör är när polisen frågar ut människor för att utreda ett brott. Alla människor är tvungna att ställa upp på polisens förhör (under vissa förutsättningar). Den som misstänks för att ha begått ett brott eller den som blivit utsatt för brottet kan dessutom tvingas att stanna hos polisen i sex timmar. Den misstänkte brottslingen får om det behövs hållas kvar i ytterligare sex timmar. Sedan måste han eller hon släppas fri – om inte misstankarna stärks och personen anhålls eller häktas. Den som är under 15 år får inte hållas kvar mer än sex timmar.

Förskingring är ett brott som innebär att någon utan lov använder en annan människas pengar eller något annat värdefullt. Det måste röra sig om ganska mycket pengar, annars kallas brottet *undandräkt*.

Förtal kan vara ett brott

Förundersökning är en utredning som polis och åklagare gör för att se om ett brott har skett och vem som kan vara misstänkt för det. Polisen kan till exempel hålla förhör med misstänkta och vittnen och undersöka platsen där brottet ägde rum. Det gäller att få fram bevis för att den misstänkte är skyldig så att åklagaren kan väcka åtal i domstolen. Om det inte finns tillräckligt med bevis eller om man inte har någon misstänkt lägger man ned förundersökningen.

Undersökningen ska vara objektiv, det vill säga polisen ska behandla alla lika och inte ta ställning för någon. Polisen får inte heller tvinga någon att erkänna. Alla medborgare i Sverige är skyldiga att komma om de blir kallade till förhör i en förundersökning.

Gripande, frihetsberövande av en brottsmisstänkt person, vid behov med våld.

Grooming är detsamma som kontakt med barn i sexuellt syfte.

Gärningsman kallas den person som utfört en brottslig handling. Har man inte direkt gjort den brottsliga handlingen utan bara hjälpt till kallas det för anstiftan av brott eller för medhjälp till brott.

Hatbrott, benämning på rasistiska, främlingsfientliga och homofobiska brott, vilket innebär angrepp på mänskliga rättigheter och strider mot grundläggande värderingar om alla människors lika värde, t.ex. hets mot folkgrupp.

Hovrätt är en allmän domstol på den mellersta nivån i domstolssystemet i Sverige. Hovrätten prövar beslut som en tingsrätt fattat för att se om den har dömt på rätt sätt. Den tar upp beslut som någon överklagat.

Det finns sex hovrätter, nämligen Svea hovrätt i Stockholm, Göta hovrätt i Jönköping, Hovrätten över Skåne och Blekinge i Malmö, Hovrätten för Västra Sverige i Göteborg, Hovrätten för Nedre Norrland i Sundsvall och Hovrätten för Övre Norrland i Umeå. Svea hovrätt tar också hand om särskilda överklaganden, bland annat i miljöfrågor.

De anställda domarna kallas hovrättslagmän och hovrättsråd. Chefen kallas hovrättspresident. Dessutom finns det nämndemän som inte har utbildning i lagfrågor och som utses av landstingen.

Husrannsakan innebär att polisen får ta sig in i en bostad, ett kontor med mera för att ta saker som är bevis för ett brott eller för att gripa en person som är misstänkt för brott. Polisen får även bryta sig in med våld om det behövs. Polisen får bara göra husrannsakan hos den som är misstänkt för brott, på den plats där brottet ägde rum och där den misstänkte

blev gripen. Åklagaren bestämmer om man ska göra husrannsakan. Helst ska det finnas ett vittne med när husrannsakan genomförs.

Häktning innebär att en person som är misstänkt för ett brott sätts i fängelse eller häkte under tiden polisen undersöker brottet och domstolen prövar det. Det är domstolen som beslutar om en person ska häktas. Den häktade betraktas som oskyldig tills domstolen har dömt. Oftast får man bara sitta i häkte två veckor. Sedan måste domstolen fatta ett nytt beslut om häktning.

Man kan bara bli häktad om det är sannolikt att man är skyldig och om fängelsestraffet för brottet är minst ett år. Dessutom ska det finnas risk för att man försöker fly, förstör bevis eller begår nya brott under tiden.

Häleri är ett brott. Den som köper något som är stulet begår ett brott som kan straffas med fängelse. Även om det är omöjligt att veta om föremålet är stulet kan det vara ett brott, exempelvis om priset är så lågt att köparen borde ha förstått att det var stulet (*häleriförseelse*).

Högsta domstolen, är den högsta allmänna domstolen i Sverige. Den prövar beslut som andra domstolar fattat för att se om de har dömt på rätt sätt. Besluten i Högsta domstolen blir prejudikat, det vill säga talar om för alla domstolar hur de ska tolka lagen i olika frågor.

Om man vill att domstolen ska pröva en dom överklagar man dit. Högsta domstolen bestämmer då först om man får prövningstillstånd. Det får man när frågan är viktig för hur alla domstolar ska döma i frågor av samma slag, om nya bevis kommit fram eller om grova misstag gjorts.

Domstolen har sexton domare som kallas justitieråd. De utses av regeringen. Det är i första hand tingsrätten som dömer i frågor om brott. Är man inte nöjd med den domen kan man överklaga till hovrätten och efter det till Högsta domstolen.

Frågor som handlar om myndigheters beslut (till exempel om skatt) behandlas först i förvaltningsrätten (tidigare länsrätten), sedan i kammarrätten och sist i Högsta förvaltningsdomstolen.

Ett annat namn på Högsta domstolen är förkortningen *HD*.

Juridik är ett ämne där man studerar lagar och hur de används. Inom juridiken studerar man flera olika områden. Här är några exempel:

Civilrätt handlar om förhållandet mellan enskilda personer. Där ingår bland annat familjerätt, till exempel äktenskap och arv. En annan del av civilrätten är sakrätten. Det är de regler som gäller när två eller flera personer inte kommer överens om något de äger eller om ett avtal.

Stats- och förvaltningsrätt handlar om hur staten och kommunerna arbetar.

Mark- och miljö rätt gäller naturresurser och miljöfrågor.

Straffrätt handlar om brott och straff och andra påföljder för brott.

Processrätt tar upp hur domstolarna arbetar.

Juridiken blir viktig när personer, företag eller organisationer inte kan komma överens. Då går man till domstol. När domstolen ska besluta läser domarna vad som står i lagen. Dessutom tar de reda på vad som finns i förarbetena till lagarna, där det står hur de som skrev lagarna tänkte sig att reglerna skulle användas. Domarna kan också se hur Högsta domstolen har beslutat i liknande fall.

Den som studerar juridik på universitet och högskola tar en juris kandidatexamen (förkortas jur. kand.). Han eller hon kallas ofta jurist.

Kriminalitet (franska *criminalité*, av latin *crimina* 'lis, av *cri* 'men 'brott', 'förbrytelse', 'anklagelse'), se brottslighet.

Lag är en regel. I Sverige finns lagarna för samhället samlade i den tjocka boken *Sveriges rikes lag*. Den innehåller de viktigaste av de lagar som riksdagen har bestämt ska gälla. Lagarna bestämmer framför allt vad som inte är tillåtet. Lagarna är samlade i olika avsnitt som kallas balkar, till exempel brottsbalken, där det står om brott som till exempel mord och vilka straff som domstolen kan döma någon till.

De regler som regeringen (och inte riksdagen) bestämmer ska gälla kallas *förordningar*.

Mened är ett brott som innebär att man avsiktligt ljugar eller inte säger hela sanningen i domstolen. När man talar inför domstolen är man nämligen enligt lagen skyldig att säga hela sanningen. För mened kan man få fängelse i högst fyra år.

Minderårig, term som numera vanligen används i betydelsen omyndig eller underårig, dvs. person under 18 år. Ibland används den i stället om viss kategori av omyndiga (underåriga), t.ex. personer under 15 år eller i åldern 15-18 år.

Misshandel är ett allvarligt brott. Det finns olika grader av misshandel. Man säger att misshandeln är *grov* om den varit livsfarlig eller om den orsakat en allvarlig kroppsskada. Den räknas som grov också om den som misshandlat varit särskilt hänsynslös och rå. Grov misshandel kan ge upp till tio års fängelse.

Men det är misshandel också att ge någon en örfil. Det är också misshandel om en förälder luggar eller slår sitt barn. Det är misshandel att mobba någon handgripligt, och misshandel som sker vid upprepade tillfällen anses vara extra allvarlig. Den som bara hotar med våld men inte slår kan göra sig skyldig till *psykisk misshandel*.

Att misshandla någon som inte alls gjort något, det vill säga att misshandla någon *oprovocerat*, anses vara extra allvarligt. Det är också extra allvarligt att misshandla till exempel en polis.

Om man skadar någon utan att det var meningen är det inte misshandel. Men det kan ändå vara ett brott, *vårdslöshet*, som i allvarliga fall kan ge fängelse.

Misstänkt, inom processrätten den som med en viss grad av sannolikhet kan antas vara den som begått ett brott som är föremål för förundersökning. Den lägsta grad av misstanke som

krävs för att en bestämd person ska bli föremål för utredning är *skälig misstanke*. Den som misstänks måste då underrättas om vad han misstänks för och om att han har rätt att anlita försvarare.

När han är på *sannolika skäl* misstänkt, kan han under vissa omständigheter häktas. När utredningen har kommit så långt att åtal väcks kallas den misstänkte i allmänhet *tilltalad*.

Mord kallas brottet när någon dödar en annan människa med avsikt. Men man räknar också med ett annat brott som inte är riktigt lika allvarligt som mord: *dråp*. Det är till exempel om någon dödar en annan människa i tillfällig ilska som brottet i stället kan kallas dråp. Man skiljer alltså på dråp och mord. Mord är allvarligare, och domstolen kräver ofta att den som utfört brottet har planerat att döda för att kunna döma honom eller henne för mord.

Om någon dödar en annan människa helt och hållet av misstag kan det fortfarande vara ett allvarligt brott (exempelvis *vållande till annans död*). En stor del av dem som dödar en annan människa har så allvarliga psykiska störningar att de inte får dömas till fängelse. De ska då i stället dömas till exempelvis *sluten psykiatrisk vård* på särskilda sjukhus.

Målsägande kallas den som har blivit utsatt för ett brott och som har anmält det till polisen. Personen kan delta i rättegången mot den som begått brottet och berätta vad som hänt. Han eller hon kan också begära ersättning för skador, till exempel förstörda kläder eller utslagna tänder.

Ett annat ord för målsägande är *målsägare*.

Norm, handlingsregel, påbud om hur man bör handla eller om hur något bör vara beskaffat eller organiserat.

Notarie (en bildning till latin *nota'rius* 'snabbskrivare', 'stenograf', 'sekreterare', av *no'ta* 'skrivtecken', 'bokstav', 'stenografiskt tecken'), i olika sammanhang använd och därför oprecis titel för en – i regel juridiskt utbildad – tjänsteman eller fri yrkesutövare. Notarie används inom domstolsväsendet för utexaminerad juris kandidat som fullgör utbildningstjänstgöring vid t.ex. tingsrätt.

Nämndeman är en person som sitter med i en domstol och som inte är utbildad i lagfrågor. Nämndemän är inte anställda vid domstolen utan kommer bara dit när det är en rättegång eller huvudförhandling som det heter på domstolens språk.

De politiska partierna föreslår nämndemän som bor i de områden där domstolen arbetar. De väljs sedan av kommunfullmäktige eller landstinget för fyra år. Nämndemännen ska visa sunt förnuft och ha erfarenhet från olika områden i samhället. De ska se till att domstolens beslut stämmer med vad de flesta människor anser är rätt och riktigt. Man måste vara svensk medborgare för att kunna väljas till nämndeman.

Offentlig rätt är ett område inom juridiken som handlar om det allmänna, till exempel stat och kommun. Det kan handla om organisationen och arbetssättet inom staten och kommunerna, till exempel om regeringen och kommunfullmäktige. Den offentliga rätten kan

också handla om myndigheternas förhållande till de enskilda medborgarna i landet, till exempel om hur man stiftar nya lagar för att skydda medborgarna mot brott.

Organiserad brottslighet, brottslighet som bedrivs av mer eller mindre väl strukturerade sammanslutningar.

Rattfylleri, trafiknykterhetsbrott som begås av den som framför motordrivet fordon eller spårvagn efter att ha förtärt alkoholhaltiga drycker. Alkoholkoncentrationen ska vara minst 0,2 promille i blodet eller 0,10 milligram per liter utandningsluft. Brottet begås även av den som har intagit narkotika i så stor mängd att det finns narkotiskt ämne kvar i blodet. Straff: böter eller fängelse i högst 6 månader; vid grovt brott fängelse i högst 2 år.

Regel, sätt för (viss typ av) skeende att utspelas, som mer eller mindre oförändrat upprepas.

Rån är ett brott, den allvarligaste formen av stöld. Den som begår ett rån inte bara stjäla, utan använder våld eller hot eller tvingar någon till något för att kunna stjäla. Rån anses så allvarligt att det kan ge fängelse i upp till tio år.

Rättighet är både tillåtelse att göra något och skyldighet att följa regler. Rättighet är ett viktigt ord i en demokrati.

Regler om rättigheter kan ha sin grund i samhället eller vara bestämda av samhället och kallas då *konventionella* rättigheter. Det är till exempel juridiska rättigheter som handlar om vad som är rätt enligt lagen. Det finns också *naturliga* rättigheter som kan sägas existera utan att det finns en lag men som människor känner som sin plikt att följa. De kallas moraliska rättigheter.

Människor kan ha olika uppfattning om hur naturliga rättigheter ska tolkas. Därför finns det internationella överenskommelser om mänskliga rättigheter som samlats inom FN och Europarådet.

Rättegång är när en domstol avgör om en person är skyldig till ett brott eller inte eller vem som har rätt eller fel i en tvist. När det handlar om ett brott kallas frågan *brottmål* och när det är en tvist där man inte kommer överens kallas den *tvistemål*. Det finns olika sorters domstolar, men de flesta rättegångar sker i tingsrätten.

Rättegång i brottmål

Stämningsansökan

En åklagare väcker åtal mot den som är misstänkt för ett brott. Det går till så att åklagaren lämnar en stämningsansökan till tingsrätten som skickar ett brev till den misstänkte och ber personen komma till rättegång.

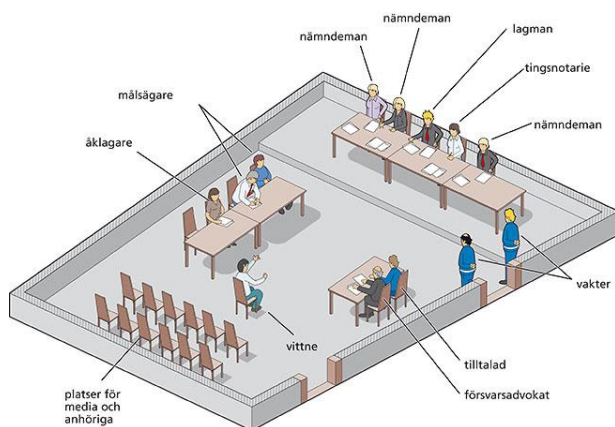
Huvudförhandling

Själva rättegången kallas huvudförhandling. Vid den finns fyra domare. En av dem är utbildad jurist och de andra är nämndemän som inte är utbildade i lagfrågor. Den som misstänks för brottet kallas den tilltalade och får ha med sig en försvarsadvokat. Den som ska bevisa att den misstänkte gjort brottet är åklagaren och den som blivit utsatt för brottet kallas målsägande.

Åklagaren talar om hur hon eller han anser att brottet gått till och lägger fram bevis. Sedan får målsäganden berätta vad som hänt och den tilltalade får försvara sig. Man kan också be vittnen berätta vad de vet. Åklagaren och försvarsadvokaten gör till sist en sammanfattning.

Dom

Efter rättegången bestämmer domarna hur de ska döma och vilket straff eller annan påföljd den dömda ska få. Om den tilltalade visar sig vara oskyldig skriver domarna att åtalet ogillas. Om man inte är nöjd med domen kan man överklaga till hovrätten. I domen står det också om den målsägande ska få skadestånd, alltså pengar.

rättegång. I rättegångssalen.

Läs mer om åtal, brott och brottspåföljd.

Rättegång i tvistemål

Stämningsansökan

Om två personer inte kan komma överens kan tingsrätten ta upp frågan. En av personerna skickar då en ansökan om stämning till tingsrätten. Den personen kallas kärende. Tingsrätten skriver sedan en stämning till motparten, som kallas svarande. Det är en uppmaning till personen att svara på det som kärende har begärt, till exempel att få en summa pengar.

Förberedelse

Rättegången består av två delar: förberedelse och huvudförhandling. Under förberedelsen kallar domstolen parterna till ett möte för att försöka reda ut vad tvisten handlar om.

Huvudförhandling

Vid huvudförhandlingen består domstolen av en eller tre domare som är utbildade jurister. Parterna får berätta om tvisten och lägga fram bevis. Dessutom kan vittnen få berätta vad de vet. Parterna gör sedan ett slutanförande, där de sammanfattar vad de anser.

Dom

Därefter bestämmer domarna domen. Är man inte nöjd kan man överklaga domen till hovrätten.

Rättsordning, *rättssystem*, sammanfattande benämning på rättsreglerna i ett land.

Rättsstat, samhällsform där offentlig maktutövning är underkastad lagar och förordningar och där medborgarna har möjlighet att pröva det offentligas handlande hos högre myndighet eller i domstol som garanti mot maktmissbruk.

Rättssäkerhet innebär att ett land har lagar som skyddar den enskilda medborgaren mot orättvisa ingrepp från samhället. Det kan vara till exempel att man inte åtalas eller döms för brott utan tillräcklig bevisning. Det innebär också att alla medborgare har rätt att få sin sak rättvist prövad i en opartisk domstol. Rättssäkerheten är viktig för demokratin i samhället.

Sannolika skäl, benämning inom processrätten för hur stark misstanken om brott är. Sannolika skäl är en högre grad av misstanke än skälig misstanke vid anhållande och häktning. Att det finns sannolika skäl för att en misstänkt har begått brottet är i regel ett villkor för att personen ska kunna häktas.

Samhällstjänst är en brottspåföljd (ett straff). Det innebär att man ska arbeta för exempelvis kommunen eller en förening. Man arbetar utan lön i minst 40 timmar och högst 200 timmar.

En förutsättning för att man ska göra samhällstjänst är att man är dömd till skyddstillsyn eller har fått villkorlig dom. Domstolen bestämmer att man ska göra samhällstjänst för att man inte ska behöva sitta i fängelse. Man måste själv gå med på att göra samhällstjänst. Missköter man sig hamnar man i fängelse.

Signalement är en beskrivning av en person. När man efterlyser en person som har försvunnit består signalementet ofta av uppgifter om personens kön, ålder, hårfärg, hårlängd och hur han eller hon var klädd vid försvinnandet.

Skyddstillsyn är en brottspåföljd (ett straff). Skyddstillsyn innebär att man döms till en prøvotid på tre år men att man inte behöver sitta i fängelse.

Under prøvotiden är man övervakad eftersom domstolen anser att det finns risk för att man annars begår brott igen. Oftast träffar man en övervakare med jämna mellanrum under det första året. Dessutom kan domstolen säga att man måste göra vissa saker, till exempel få behandling om man är narkotikaberoende eller utföra ett visst arbete som samhällstjänst.

Smitning, vard. benämning på ett trafikbrott som innebär att någon som, med eller utan skuld, varit med om en trafikolycka därefter t.ex. avlägsnar sig från olycksplatsen utan att stanna eller vägrar att lämna upplysningar om sig själv eller om händelsen. Straff: böter eller fängelse i högst 6 månader, vid grovt brott fängelse i högst 1 år.

Snatteri Om någon stjälar i en affär kallas brottet stöld om den stulna varan kostar ganska mycket pengar, *snatteri* om det stulna är värt mindre, kanske lite mat eller en godispåse. Det finns ingen exakt gräns i kronor för vad som räknas som stöld och vad som räknas som snatteri. Snatteri är alltså också ett brott som kan polisanmälas och i allvarliga fall leda till böter och till och med fängelse.

Straffbarhetsålder innebär att man kan dömas till ett straff för ett brott. För att vara straffbar måste man ha fyllt 15 år. Har man inte det kan man i stället tas om hand av de sociala myndigheterna när man begått ett brott. Gravyt begåvningshandikappade personer är inte straffbara. Ett äldre uttryck för straffbarhetsålder är *straffmyndighetsålder*.

Stöld är ett allvarligt brott. Man talar om brottet *grov stöld* om någon bryter sig in i ett hem och tar saker, stjälar i andras kläder (som "ficktjuv") eller rycker till sig och stjälar någons väska ("väskryckare"). De brotten anses grova därför att de samtidigt kränker en människa. Om någon stjälar i exempelvis en affär kallas brottet *stöld* om den stulna varan kostar ganska mycket pengar, *snatteri* om det stulna är något mindre värt. Det finns ingen exakt gräns i pengar räknat mellan stöld och snatteri.

Stöld tillsammans med våld eller hot om våld kallas rån.

Tilltalad kallas den person som är misstänkt för ett brott, alltså den person som åklagaren har väckt åtal mot.

Tingsrätt är en allmän domstol på den lägsta nivån i domstolssystemet i Sverige. Det är oftast den första domstolen man kommer i kontakt med.

Tingsrätten tar upp tre sorters frågor. Dels är det tvistemål, till exempel om vem som ska ha vårdnaden om barnen efter en skilsmässa, dels är det brottmål, som har att göra med brott. Dessutom behandlar tingsrätten ärenden som handlar om adoption och skilsmässa med mera. Är man inte nöjd med tingsrättens beslut kan man överklaga till hovrätten. På tingsrätten kan man gifta sig och registrera partnerskap. Domstolen fattar även beslut om konkurs.

Varje tingsrätt behandlar mål som gäller sådant som hänt i kommunerna i det område där domstolen finns. I tingsrätten arbetar domare som kallas rådmän och som fattar beslut och dömer. De utses av regeringen och är anställda i domstolen. Chefen för en tingsrätt kallas lagman. Ibland tjänstgör där också tingsnotarier och andra domare som fortfarande håller på med sin utbildning. Dessutom finns det nämndemän som inte har utbildning i lagfrågor och som utses av kommunerna. Hur många domare som är i tjänst beror på vilken typ av fråga det är. I enkla mål brukar en domare döma ensam.

Utpressning, oredlighetsbrott som förövas av den som med olaga tvång förmår någon annan till handling eller underlåtenhet som innebär skada för den tvungne eller någon som han representerar och vinning för gärningsmannen. Straff: fängelse i högst 2 år eller, om brottet är ringa, till böter; vid grovt brott fängelse i högst 6 månader och högst 6 år.

Villkorlig dom innebär att domstolen i en rättegång tycker att det räcker med en varning. Domstolen tror då att den åtalade personen inte kommer att begå nya brott. Om personen

ändå begår ett brott inom en tvåårsperiod blir han eller hon kallad till domstolen igen och får ett strängare straff än vad som från början kunde ha varit aktuellt.

Vittne är en person som under en rättegång hjälper till att reda ut vad som hänt genom att berätta vad hon eller han sett eller hört. En person som är inblandad i det som rättegången handlar om kan inte vara vittne. Däremot är nästan alla andra skyldiga att ställa upp som vittne om de vet något som är viktigt för rättegången.

En person som är nära släkt med den misstänkte behöver inte vittna och oftast inte heller präster och andra personer som i sitt arbete har tystnadsplikt.

Ett vittne som ljugar eller inte säger hela sanningen begår ett brott som kallas mened.

Ett vittne kan också vara en person som sett en händelse och kan berätta om den efteråt, även om det inte är i en rättegång. Ett vittne kan också vara en person som intygar att något skett. När man gifter sig måste det exempelvis finnas minst två vittnen.

Vård, tillsyn som är förenad med någon form av behandling eller annan åtgärd. Begreppet inkluderar omhändertagande, hjälp, skötsel och bevarande och omfattar såväl åtgärder på individ- och familjenivå som aktiviteter i större skala i enskild eller samhällelig regi. Ett närstående begrepp är omsorg, både i dess allmänna betydelse och i dess betydelse av mer specifik samhällelig aktivitet (se omsorg). Inom sjukvården avser vård dels verksamheten i dess helhet (t.ex. i termen "vårdsektorn"), dels den vård som ges enskilda patienter; i det sistnämnda fallet är facktermen omvårdnad.

Åklagare är en person som är anställd av staten för att i domstol bevisa att personer är skyldiga till brott. En åklagare är utbildad i lagfrågor och leder förundersökningen av ett brott, väcker åtal och deltar i rättegången (huvudförhandlingen). Riksåklagaren är den högste åklagaren i Sverige och ska se till att alla åklagare arbetar på ett bra sätt. Till sin hjälp har riksåklagaren överåklagare på olika platser i landet. Överåklagarna eller riksåklagaren kan ändra en annan åklagares beslut.

De flesta åklagare arbetar i allmänna domstolar, men det finns också särskilda åklagare som arbetar med vissa sorters brott, till exempel justitieombudsmannen, som kontrollerar om myndigheter bryter mot lagen.

Åtal är att ställa någon till svars för ett brott inför domstol. På domstolens språk heter det att man väcker åtal. Den som är misstänkt för brott och blir åtalad kallas den tilltalade. Oftast är det en åklagare som väcker åtal, och det heter då allmänt åtal. Åklagaren kan göra det om det finns bra bevis mot den misstänkte. Det måste även finnas en lag som säger att handlingen är straffbar. Den som drabbats av ett brott kan ibland själv väcka åtal, och det heter då enskilt åtal.

Ärekränkning är ett brott. Brottet innebär att man säger, skriver eller gör sådant som ska få människor att tycka illa om eller se ner på en person. Det finns två sådana brott i Sverige, nämligen förtal och förolämpning.

Förtal innebär att man säger att någon annan är en brottsling eller betar sig illa. Det är också ett brott att säga sådana saker om en död person.

Förolämpning innebär att man kränker en annan person genom att säga nedsättande saker eller göra något nedsättande, exempelvis kalla någon svartskalle eller böggjäväl eller spotta efter någon. Påföljden, alltså straffet, för båda brotten är oftast böter. Om man talar illa om en hel grupp människor kallas brottet hets mot folkgrupp.

Överklagande är olika sätt att få en högre domstol att ompröva en dom eller ett beslut som en lägre domstol fattat. Om man exempelvis inte är nöjd med en dom i tingsrätten kan man överklaga hos hovrätten. Oftast överklagar man genom att inom tre veckor skriva ett brev. Om man inte överklagar vinner domen laga kraft, det vill säga den börjar gälla. Efter det är det mycket svårt att ändra domen.

Ibland måste man först få ett särskilt tillstånd för att överklaga, ett så kallat prövningstillstånd. Visar det sig att en dom som vunnit laga kraft är felaktig, till exempel om det kommer fram nya bevis, kan en högre domstol ta upp frågan igen, bland annat genom resning.